

je konfiscirana imovina, oduzeta su im nacionalna i građanska prava, sretniji su samo protjerani iz zemlje, a oni manje sretni zatvoreni su u logore. Njihove kuće i svu imovinu opljačkali su im prvi susjedi Hrvati i Srbi.

Na kraju knjige nalazi se "Zaključak", sažetak na njemačkom jeziku, "Kazalo osoba", "Kazalo zemljopisnih imena" te "Bilješka o piscu".

Premda se autor bavi geografski vrlo uskom temom, njegov rad nadilazi uske lokalne okvire kakvi su do sada prevladavali u hrvatskoj historiografiji. Posebnost Đakova i Đakovštine istaknuta je u svim poglavljima, ali se navedeni kraj stavlja u širi slavonski kontekst. Masa brojčanih podataka i zaključci proizašli iz njih, vjerojatno će potaknuti slična istraživanja na drugim područjima u kojima su obitavali Nijemci, iako možemo pretpostaviti da će količina iznesenih podataka kod pojedinih čitatelja izazvati zamor. No, unatoč tome ovaj rad daje sjajnu osnovu za nova istraživanja jer donosi zamjetnu količinu u nas nedovoljno poznate literature.

Ali autor se u svakoj mogućoj prilici trudio unijeti životnost u to more podataka donoseći crtice iz svakodnevnog života Nijemaca. Posebice je slikovito, putem pomno odabranih citata iz građe, prikazan odnos sa suseljanima nenijemcima.

Potomcima ondašnjih doseljenika, i ne samo njima, bit će naročito zanimljivi popisi prezimena doseljenih obitelji s godinom dolaska za svako pojedino mjesto Đakovštine. Osim toga, u više su prigoda poimenično navedeni istaknuti predstavnici njemačke nacionalne skupine što će vjerojatno zagošćati znatije odnarođenih pripadnika te nacionalne manjine u potrazi za vlastitim precima.

Vijoleta Herman

* * *

VLADIMIR GEIGER,
Radni logor Valpovo 1945.-1946.
(Osijek: Njemačka narodnosna zajednica i Zemaljska udruga Podunavskih Švaba, 1999), 443 str.

O sudbini njemačke narodnosne skupine za vrijeme, i neposredno poslije Drugog svjetskog rata, dobar uvid možemo dobiti ne samo čitajući knjige i periodiku na stranim jezicima (njemačkom), kako je to bio slučaj do prije desetak godina, već i u domaćim bibliotekama, iščitavajući knjige i periodiku pisanu na hrvatskom jeziku. Da je tomu tako možemo ponajprije zahvaliti dr. Vladimiru Geigeru, autoru nekoliko knjiga i na stotine članaka, kako izvorno znanstvenih i stručnih, tako i onih prilagođenih najširoj čitalačkoj publici a objavljenih u za tu svrhu primjerenim publikacijama. U samom početku bavljenja ovom problematikom, kao što je to slučaj i s većinom drugih historičara zaokupljenih čitavom lepezom najrazličitijih tema, problemu je prišao koristeći dominantno induktivnu metodu. Činjenica što su članovi njegove šire obitelji bili žrtvama odmazde koja je provođena nad pripadnicima njemačke narodnosne zajednice označene kao kolektivnog krivca za strahote koje su učinili njihovi pojedini sunarodnjaci tijekom Drugog svjetskog rata, te nepostojanja interesa unutar struke, ali i dovoljno građanske hrabrosti (nažalost, ponekada je i ona potrebna) da se piše i o temama koje su mogle ugroziti samodopadnost ondašnjeg sistema i njegovih nosilaca, bili su mu glavni poticaji da pristupi sustavnom proučavanju njemačke nacionalne manjine. Ponajprije na području Đakova i Đakovštine, potom Slavonije, a onda i šire, na području Hrvatske i jugoistočne Europe.

Prve značajnije radove o toj temi Geiger je objavio u lokalnim revijama i zbornicima još sredinom osamdesetih, da bi devedesetih godina broj objavljenih radova o Folksdojčerima vrtoglavo rastao. Naime, njegov istraživački interes znatno je eksploatiran u vrijeme kolektivističkog zanosa u kojem je, uglavnom nekritički i politički tendenciozno, odbacivano sve ono što je stvoreno u vrijeme poslijeratne vladavine komunista. Nestanak Folksdojčera s područja bivše Jugoslavije sasvim se dobro uklapao u sotonizaciju bivše vlasti, odnosno apologiju radikalnog nacionalizma kao dominantne političke opcije u Hrvatskoj devedesetih godina, iako, treba to odmah istaknuti, Geigerovi radovi nisu bili tendenciozno pisani niti eksplicitno politički intonirani. Osobnu i kolektivnu agoniju pripadnika njemačke skupine na području socijalističke Jugoslavije neposredno nakon Drugog svjetskog rata Geiger je sagledavao u kontekstu sveukupnih događaja prije, za vrijeme i poslije rata, te u nekoliko svojih radova deciderano ustvrdio: „Kolektivnog zločina nema, postoje konkretni izvršitelji i konkretne žrtve.“ („Pisma iz Krndije“, str. 15)

Činjenice na kojima autor inzistira u svim svojim radovima o ovoj temi nepobitne su i dovoljno kompromitirane za sve one koji su na bilo koji način sudjelovali u neselektivnoj odmazdi prema pripadnicima njemačke manjine. Iseljavanje Nijemaca i oduzimanje njihove imovine inicirano je i zakonski regulirano od strane najviših organa jugoslavenske države, a, da još jednom citiram samog autora, provodili ga nisu „Srbi, Hrvati ili neki drugi, pa čak niti komunisti, već konkretni komunisti, konkretni Hrvati, konkretni Srbi; počev od onih koji su izdavali naređenja, pa sve do egzekutora“. Tu konstataciju ističem stoga što mi se čini potpuno ispravnom, kako ljudski tako i politički, te stoga što je iznesena u vrijeme

ponovnog provođenja „etničkog čišćenja“ na ovim prostorima, isto tako brutalnog, ali provođenog u bitno drugačijoj, složenijoj situaciji, i s drugim protagonistima u glavnim ulogama.

Takvo, u osnovi farsično ponavljanje povijesti, samo je argument više da povijest još uvijek nismo prihvatili kao učiteljicu života, ali unatoč svega, i to da inzistiranje historičara na približavanju istini o prošloj stvarnosti nije lišeno smisla. Dapače. Uvjeren sam da bi traganje za istinom, ma kakva ona bila, morala biti osnovni pokretač znanstvenog istraživanja. Kako, u kojem kontekstu, i u koju svrhu će tako dobivene rezultate istraživanja koristiti zainteresirane grupe i pojedinci autor, nažalost, ne može uvijek u potpunosti kontrolirati.

Sve knjige koje je Geiger potpisao („Što se dogodilo s Folksdojčerima“, 1993.; „Pisma iz Krndije“, 1994.; „Nestanak Folksdojčera“, 1997.) kao i radovi objavljeni u stručnim časopisima, a upravo njih uzimam kao referentna mjesta o ovoj temi, pisana su nepristrano, kritički, uz možda donekle pre naglašeni pozitivistički pristup. Iznesene tvrdnje validne su i kada je riječ o knjizi „Radni logor Valpovo 1945.-1946.“, zadnjoj Geigerovoj knjizi. Iako stoji da je izdana 1999. godine to, zapravo, nije točno. Iz tiska je izašla sredinom prve polovice ove godine, u Osijeku, a izdavač je Njemačka narodnosna zajednica i Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj. Poput već spomenute knjige „Pisma iz Krndije“ i „Radni logor Valpovo...“ zbirka je dokumenata iz kojih je moguće iščitati važne pojedinosti bitne za što cjelovitije sagledavanje sudbine zatočenih pripadnika njemačke narodnosne skupine neposredno po završetku Drugog svjetskog rata.

U predgovoru knjizi, osim općih napomena neophodnih za valjano poi-

manje šireg konteksta, autor nas upozna i s pojedinostima oko nastanka Radnog logora Valpovo, u naznačenom periodu najvećeg logora za pripadnike njemačke nacionalne manjine na teritoriju Hrvatske. Logor je osnovan u svibnju 1945. godine kao sabirni i radni logor za Nijemce istočne Slavonije i Baranje, odnosno za one pripadnike njemačkog korpusa koji su, zbog složenosti situacije u Austriji, bili vraćeni s austrijsko-jugoslavenske granice. „Za razliku od većine drugih logora, u kojima su internirci bili smješteni u napuštenim selima ili dijelovima sela, u Valpovu su bili smješteni u barakama. Logor je bio podijeljen na muški i ženski dio (u svakom po sedam baraka). Uz to postojala je i logorska uprava (kancelarija), kuhinja i izolana.“ Za godinu dana, koliko je logor egzistirao, kroz njega je prošlo oko tri tisuće ljudi. Zbog loših uvjeta života, ponajprije loše prehrane i bolesti, umrlo je oko tisuću osoba. Preživjeli su nakon raspuštanja logora, u svibnju 1946. godine, bili primorani potpisati trogodišnji ugovor o radu. U ugovoru je stajala odredba po kojoj ih je vlast mogla rasporediti prema potrebama - što je u pravilu i činila.

Nakon predgovora slijede dokumenti razvrstani u jedanaest zasebnih cjelina koje bi se, po mom sudu, mogle svesti na tri osnovne grupe. Prva bi bila ona o dokumentima o samom logoru, druga o subjektivnom viđenju logora kroz sjećanja i spomenare bivših zatočenika, a treća o broju stradalih.

U, uvjetno rečeno, prvoj grupi dokumenata, dominiraju rješenja gradskih i kotarskih NOO istočne Slavonije kojima se pojedinci razvlašćuju, odnosno protjeruju za Njemačku, zahtjevi Komandi radnog logora za ustupanje logoraša za pojedine poslove izvan logora, otpusnice, naredbe i sugestije viših organa vlasti u vezi sa sprečava-

njem zaraznih bolesti itd.. Većina dokumenata u ovaj grupi privatne je provenijencije, a svakako treba istaknuti i ne mali broj onih koji se danas čuvaju u Državnom arhivu u Osijeku. U spomenutu grupu dokumenata, svakako, spadaju i oni koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Ti dokumenti sadrže popise osoba upućenih na vanjski rad iz Radnog logora Valpovo. Popisi su tim vredniji što osim imena i prezimena logoraša daju podatke o godini rođenja, mjestu boravka, zanimanju...

U drugu grupu dokumenata uvršteni su spomenari Ljubice Ehmann iz Osijeka i Evice Seidl iz Čepina, te preko pedeset sjećanja preživjelih logoraša. Iz njihovih iskaza, dobrim dijelom pisanih njemačkim jezikom, doznajemo o individualnim sudbinama kolektivno proskribiranih ljudi. Pozivanje na tzv. povijesnu nužnost (intelektualnu smicalicu onih koji su spremni unakaziti ljudske živote u svrhu realizacije svojih, najčešće problematičnih političkih vizija) u svrhu minoriziranja evidentno počinjenih zločina, u suočenju sa sjećanjima logoraša, u ovom slučaju njemačkih, ali i svih ostalih koji su tijekom ratova bili žrtve kolektivističkog ludila zasnovanog na rasnoj, vjerskoj, nacionalnoj ili bilo kojoj drugoj netrpeljivosti, lišeno je bilo kakvog smisla.

I na kraju, u trećoj grupi, uvršteni su dokumenti o broju stradalih u Sabirnom logoru Josipovac i Radnom logoru Valpovo. Autor je prenio - a u bilješkama uz tekst i predgovoru knjizi dao osnovne, ali bitne informacije o njihovom nastanku - Maticu umrlih za Radni logor Valpovo 1945.-1946. koja se čuva u rkt. Župnom uredu u Valpovu, popis umrlih prema zabilješkama Michaela Hantlera iz Osijeka, popis objavljen u zborniku Leidensweg der Deutschen in kommunistischen Jugoslawien tiskanom u Munchenu/Sindelfingenu 1994. godi-

ne, te podatke o umrlim u Sabirnom logoru Josipovac i Radnom logoru Valpovo prema nalazima Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Republike Hrvatske. Spomenuti poimenički popisi međusobno se razlikuju, ali i nadopunjavaju, tako da je svaki od njih neophodan kako bi se što točnije odredio broj stradalih logoraša. Monotonost iščitavanja suhoparnih, ali svakako relevantnih dokumenata, priređivač knjige razbio je na način da je objavio određeni broj spomenarskih zapisa, fotografija i crteža iz logorskog života. Spomenuti slikovni prilozi, dakako, također su dokumenti, ali oni koji zahtijevaju drugačiju percepciju. U knjigu su uvrštene do sada poznate ali neobjavljene fotografije logoraša pripadnika unutrašnje uprave i deseci portreta „običnih“ logoraša, kao i nekoliko valpovačkih motiva nastalih u periodu trajanja logora. Autor crteža, čija vrijednost u pojedinim momentima nadilazi isključivo dokumentarnu dimenziju, je još prije Drugog svjetskog rata, a napose poslije njega, istaknuti likovni kritičar i slikar Oto Švajcer.

Knjiga završava s dužim sažetkom na njemačkom jeziku.

U iščekivanju nove Geigerove monografije, a po svemu sudeći ona će se uskoro pojaviti, i to o dokumentima vezanim za logor Krndija, možemo konstatirati da je „Radni logor Valpovo 1945.-1946.“ minuciozno pripremljen zbornik dokumenata bez kojega neće biti moguće ozbiljno bavljenje poslijeratnom sudbinom pripadnika njemačke narodnosne zajednice, kako u Hrvatskoj, tako i na području jugoistočne Europe. Za očekivati je da će knjiga biti dobro primljena i među članovima današnje njemačke manjine u Hrvatskoj, a posebice, razumije se, među preživjelim logorašima, odnosno njihovom bližom i daljom rodbinom.

Borislav Bijelić

* * *

BRANKO BEŠLIN, *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941. godine*, (Novi Sad i Sremski Karlovci: Izdavačka agencija Platoneum i Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001), 263 str., ilustr.

Vojvođanski povjesničar Branko Bešlin (Kikinda, 1960.), magistrirao je 1996. godine na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu s temom „Nemačka štampa u Vojvodini 1933 – 1941.“. Ovaj vrijedan i zanimljiv rad, objavljen je konačno kao knjiga te postao dostupan znanstvenoj i široj javnosti.

Po brojnosti i po utjecaju na javnost, njemački vojvođanski tisak je dominirao u odnosu na tisak/novinstvo i izdavaštvo Nijemaca u ostalim dijelovima Kraljevine Jugoslavije. U razdoblju koje je autor obradio, većina njemačkih manjinskih novina izlazila je u Vojvodini, i samo je njemački vojvođanski tisak izlazio iz regionalnih okvira, te je kao takav imao važnu ulogu i značaj među Nijemcima u Kraljevini Jugoslaviji.

Knjiga „Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941. godine“, podijeljena je u nekoliko kronoloških i tematskih cjelina i poglavlja: I. *Kulturbund i štampa* (I.1. *Ovladavanje informativnim prostorom*, I.2. *Ostali listovi Kulturbunda*), II. *Štampa vjerskih zajednica* (II.1. *Katolička štampa*, II.2. *Protestantska štampa*), III. *Lokalno – informativni i ostali listovi*.

U nakani da što potpunije prikaže njemački manjinski tisak u Vojvodini od 1933. do 1941. godine, autor je